

A hang

A beszédhang

A beszéd legkisebb eleme a hang, a beszédhang. A különféle hangok meghatározott sorrendben kiejtve értelmes szavakat alkotnak.

A hangot a tüdőből kiáradó levegő hozza létre, a hangképző szervek segítségével. Hangképző szerveink a gégefőben lévő hangszalagok, az ínyvitorla, a nyelv, a szájpadrás, a fogak, az íny, az ajkak, sőt maga az orrüreg és a szájüreg. Ezek a szervek különféleképpen vesznek részt a hangképzésben, ezért tudunk egymástól különböző hangokat ejteni. A magyar nyelvben 39 különféle hang van.

A betű

A hangok írott jelei a betűk. A betűk java része egyjegyű, de van 8 kétjegyű betűnk: *cs, dz, gy, ly, ny, sz, ty, zs*, és egy háromjegyű betűnk: *dzs*. Természetesen mindegyik egyetlen hangot jelöl. Minden hangnak van egy jele, egyedül a *j* hangot jelöljük kétféleképpen: *j* és *ly*.

Az ábécé

A betűket meghatározott sorrendben szokták felsorolni, ezt ábécének nevezzük. Lássuk a magyar ábécét (zárójelben a betűk olvasása):

a, á, b (bé), c (cé), cs (csé), d (dé), dz (dzé), dzs (dzsé), e, é, f (eff), g (gé), gy (gyé), h (há), i, í, j (jé), k (ká), l (ell), ly (ejj), m (emm), n (enn), ny (enny), o, ó, ö, ő, p (pé), r (err), s (ess), sz (essz), t (té), ty (tyé), u, ú, ü, ű, v (vé), z (zé), zs (zsé).

Ezekon a betűkön kívül olykor régi betűket, betűkapcsolatokat is használunk bizonyos tulajdonnevekben. Idegen szavakban idegen betűk is előfordulhatnak: *q* (kú), *x* (iksz), *y* (ipszilon), *w* (kettős vé). Például: *quattrocentro, xilofon, axióma, nylon, boy, darwinizmus*. Kétjegyű idegen betű a *ch*: *achát, echó*. Ezeknek a betűknek a helyük a teljesebb ábécében a következők: a *q* a *p* után áll, a *v* után pedig a *w, x, y*.

A betűrend

Az ábécé gyakorlati haszna az, hogy szavakat, kifejezéseket a könnyebb kikeresés, eligazodás végett meghatározott rendbe szerkeszthetünk. Szótárak, névsorok, mutatók, jegyzékek, felsorolások összeállításakor be kell tartanunk a betűrendet.

A szavakat először az első betűk szerint csoportosítjuk. Az *a* betűvel kezdődő szók előbb lesznek, mint a *b* betűvel kezdődők. Ha az első betűk egyformák, akkor a második betű a döntő. A *bab* szó előbb áll, mint a *beteg* szó. Ha a második betűk is egyformák, akkor a harmadik dönt. A *bab* szó előbb áll, mint a *barack*. És így tovább. A *gyorsulás* előbb áll, mint a *gyorsuló*.

Az *a* és az *á*, az *e* és az *é* között a betűrendben nem teszünk különbséget, hanem a következő betű lesz a döntő. Tehát a *csépel* szó előbb áll, mint a *csepp*, az *áram* előbb, mint az *arany*. Persze ha a két szó között semmi más különbség nincs, akkor előbb állnak azok, amelyekben ékezet nélküli betű van: *el, él; bab, báb*. Mindez a rövid-hosszú magánhangzó-párokra (*i-í, o-ó, ö-ő, u-ú, ü-ű*) is vonatkozik: *zug, zúg, kor, kór*.

A kétjegyű betűk az egyjegyűek után külön következnek, tehát szigorúan az ábécé szerint: a *zug* előbb áll, mint a *zsálya*, hiszen a *zs* egy betű, nem kettő. De a kettőzött mássalhangzók két betű értékűek. Tehát a *rebben* szó előbb áll, mint a *rebeg*, a *hiba* előbb áll, mint a *hibban*, a *loccsan* (azaz: *locs-csan*) előbb áll, mint a *locsog*.

Az idegen hangok kiejtése

A magyar nyelvben a felsorolt 39 hangon kívül alig-alig ejtünk más, idegen hangokat.

A *technika, Zürich* szóban a *ch* esetleg németesen hangzik, de ejtethetünk közönséges *h*-t. Általában az idegen szavak idegen hangjait a hozzájuk legközelebb álló magyar hanggal szoktuk helyettesíteni.

Például nevekben: *Shakespeare, New York, Madrid*. Kiejtésük egyszerűen: *sekszpír, nyújjork, madrid*. Ne próbáljuk tehát beszélőszerveink nyomorgatásával az angol vagy a francia kiejtést utánozni: ez a magyar beszédben természetellenese, és olyan hangok kiejtéséhez vezethet, amelyek még az angolban és a franciában sincsenek meg.

A magyarban nincs meg a rövid *á* (*ä*) hang, tehát ezt is kerüljük: *Madrid* (nem *Mádríd*). Ezt az *ä* hangot ugyan némelyik tulajdonnévben ejthetjük: *Cannes, dumas* – ezek így hangzanak: *känn, dümä* (és nem: *kann, düma*).

Lássunk néhány közszót is: *frigidaire, soirée, boy*. A kiejtésükkor: *frizsider, szoáré* (esetleg *szoäré*), *boy*, magyar hangokkal és magyar hangsúllyal. Az *ä* hang ejtését kerüljük: *axióma, bauxit, kaotikus*, ezeket ne mondjuk így: *äxióma, bauxit, káotikus*. Igyekezzünk kerülni az idegen (nemzetközi) szavak romános kiejtését, alakját is: *frizsider* (*frigidaire*), *kioszk, medicina, ondolál, agronómus, ágens, bronhitisz* (*bronchitis*), nem pedig *fridzsider, kiosk, medicsina, ondulál, agronóm, ádzsent, bronsita*.

Némelyik idegen szó írásában már a magyaros kiejtést követjük: *Boszporusz, Brüsszel, Napóleon; frank, pauzpapír, posztumus, szaltó mortálé*. Az ilyen szavakat már nevetséges is idegenesen ejteni. Jó példa erre a *frank*. Valaki felfedezte nemrégiben, hogy ezt a franciák *k* nélkül és orrhangon ejtik: *frän*, nosza megfranciásította a magyar kiejtést – sajnos elég sikeresen, divat lett belőle. Az ilyen idegeneskedő divatok között olykor erősebbek is vannak: azt a bútort, amelynek névadója *Récamier* asszony (vagyis nem *Recamier*!), mi magyarok gyakran a mai napig *rökamiénak* mondjuk, sőt olykor írjuk is (a helyesírási szabályzat szerint: *rekamié*). Így jár, aki jobban akar tudni franciául, mint maguk a franciák. Az idegenes ejtémódnak sokszor a nyelvtudás fitogtatása az oka.

Egyébként az idegenes írásmód – közhasználatú szavak esetében is – helyes lehet a szaknyelvben. Például az orvosi nyelvben mint tudományos kifejezések megszokottak és helyesek az ilyenek: *hepatitis, hypertonia, hysteria, intramuscularis, streptomycin*. Némelyiket a köznyelvben is használjuk és magyarosan írjuk: *hipertónia, hisztéria* stb.

A *celofán* köznyelvi használatú, de a szakmai nyelvben a *cellofán* járja. Ám a *porcelán* szót mindig egy *l*-lel írjuk, a *klorofill* szót pedig kettővel. Hiába, változás mindig van, a nyelv él.

Az *ly* betű

Nem sorolhatjuk fel itt mindazokat a szavakat, amelyekben *ly* betűt írunk. Mégis lássunk néhány útbaigazítást.

Amely szavaknak *l* hanggal ejtett alakjuk is van, azokról biztosan tudhatjuk, hogy *ly*-jel kell írunk: *válú, kölkök, gömbölyű, luk,* és *vályú, kölyök, gömbölyű, lyuk.* A zsemle szót már nem is szoktuk *ly*-jel írni, csak *l*-lel.

Nem írunk *j*-t a névmásokban (*amely, milyen, melyik*), sem az *-ály / ély* főnévképzőben (*engedély, hatály, osztály, tekintély*).

A toldalékokban egyébként mindig *j*-t írunk: *kérjük, látja, labdája.* Az *l* végű szavak írásakor figyeljünk az *lj* betűkapcsolatra: *állja, vállaljuk, féljetelek, halljam, futballja.* Ha a szóelemekre figyelünk (*áll-ja*), nem téveszthetjük össze az *ly* betűvel.

Ne ejtsük soha az *ly* betűt *lj*-nek, hanem egyszerűen *j*-nek.

A *papagáj* szóban *j*-t írunk.

Forrás: Nagy Kálmán *Kis magyar nyelvtankönyv.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1980.